

Kukla, Tadeusz

Sankcje karne za zaniedbania rezydencji w prawie przedkodeksowym

Studia Płockie 10, 95-105

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Tadeusz Kukla

**SANKCJE KARNE ZA ZANIEDBANIA
REZYDENCJI W PRAWIE PRZEDKODEKSOwym ***

Treść: Wstęp. I. Prawo przedkodesowe: 1. Różnorodność kar. 2. Ewolucja sankcji karnych. II. Forma wymiaru kar za zaniedbanie rezydencji w prawie przedkodesowym: 1. Kary latae sententiae. 2. Kary ferendae sententiae. Zakończenie

WSTĘP

Niniejsze opracowanie może stanowić jedynie przyczynek do ewentualnego opracowania obszernej monografii dotyczącej sankcji karnych za zaniedbanie rezydencji kanonicznej. Gdy chodzi o prawo przedkodesowe, to polska literatura kanonistyczna nie dysponuje tego rodzaju syntezą, dlatego też każde studium z tej dziedziny może oddać pewną przysługę historii prawa kościelnego.

Pilne przypatrywanie się Kościołowi — w jego licznych postanowieniach soborów, synodów, dekretów papieskich — pozwala stwierdzić, jak reagował on na wszelkiego rodzaju wykroczenia duchownych nie przestrzegających obowiązku rezydencji, jak musiał uciekać się niekiedy do stosowania różnych kar, i to zarówno w prawie przedkodesowym, jak i w Kodeksie Prawa Kanonicznego zawartych w kan. 2381. I tutaj powstaje pytanie: czy kary za przestępstwo zaniedbania rezydencji, zawarte obecnie w Kodeksie Prawa Kanonicznego, znajdowały zastosowanie w dawnym prawie? Odpowiadając na to pytanie, należy stwierdzić, że tak. Zachodzi tylko ta różnica, że w dawnym prawie za poszczególne wykroczenia zaniedbania rezydencji stosowano różne sankcje, nie ujednolicone i to aż do soboru trydenckiego. Dawne prawo kanoniczne pozostawiało biskupom — sędziom dość dużą swobodę w nakładaniu oraz ustalaniu jakości kary za wymienione przestępstwo. Celem zaś kar, jak podają źródła prawa przedkodesowego, był odwet. Wyeliminowanie zła przez poprawę przestępcy, a często także odstraszenie innych od popełniania przestępstwa zaniedbania rezydencji (a więc prewencja specjalna i ogólna) oraz ochrona porządku w Kościele.¹

* Fragment pracy doktorskiej z zakresu prawa kanonicznego, napisanej na Wydziale Prawa Kanonicznego ATK pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Mariana Myrchy, Warszawa 1972.

¹ F. Wernz, *Jus decretalium*, t. 6, *Jus poenale Ecclesiae catholicae*, Prati 1914, s. 80.

Dla wyprowadzenia ogólniejszego wniosku w tej dziedzinie, trzeba ustalić owe poszczególne kary, występujące w źródłach oraz komentowane przez autorów przedkodeksowych, a stosowane wobec popełniających przestępstwo zaniedbania rezydencji.² Stąd też najpierw ukaże się różnorodność kar w dawnym prawie z uwzględnieniem zachodzącej tu ewolucji, a następnie zostanie omówiona sama forma wymiaru sankcji karnych — zarówno latae, jak i ferendae sententiae — stosowanych za wymienione przestępstwo.

I. PRAWO PRZEDKODEKSOWE

1. RÓŻNORODNOŚĆ KAR

Wśród kar za zaniedbanie rezydencji w prawie przedkodeksowym przewidywane były: kary materialne i duchowe. Należy stwierdzić, że przełożeni zwykle stosowali najpierw kary duchowe, a potem materialne. Do materialnych należała: kara grzywny³, pozbawienie wolności⁴, pozbawienie prawa.⁵

Innymi karami, pozbawiającymi dóbr duchowych, były: suspensa⁶, ekskomunika⁷, interdikt personalny, zabraniający wejścia do kościoła⁸, zakaz wy-

² c. 32, C. VII, q. 1; cc. 47, 48, 49, C. VII, q. 1; cc. 2, 6, 8, 10, 11, 17, X, III, 4; c. 11, X, III, 4; c. 13, 14, 28, 35, X, III, 5; c. 17, X, III, 4; c. 30, X, III, 5; L. Henry, Die Residentia beneficiatorum disertatio — historico — canonica, Louvains 1863, s. 14: „Jus hoc commune, tum in antiquioribus canonibus, tum in libris Decretalium, constitutionibus apostolicis et conciliis sancitum invenitur”; F. J. Heim, Die Residenzpflicht der Pfarrer, Curaten und aller welche ein mit der Cura animarum verbundenes Benefizium inne haben, Augsburg 1888, s. 17; A. Reiffenstuel, Jus canonicum universum, Parisiis 1889, s. 21.

³ Pius V, Cons. „Cupientes” 8 iul. 1568; Fontes C.I.C., t. 1, s. 228: „...sub sententiis et censuris Ecclesiasticis, ac pecuniariis.”; D. Bouix, Tractatus de parochia, Parisiis 1855, s. 535: „... ne quispiam curatus abesset a sua ecclesia (...) sine iusta licentia, sub poenis pecuniariis.”; S. Aichner, Compendium iuris ecclesiastici, Brixinia 1911, s. 303: „Quinimo iuxta sententiam, quae probabilior esse videtur, insuper poenam multuarum.”; P. Hinschius, System des katholischen Kirchenrechte, IV Band, Berlin 1888, V. Band, Berlin 1895, VI Band, Berlin 1897, s. 228: „... so verfällt er ferner ipso iure eine Geldstrafe...”

⁴ c. 20, C. VII, q. 1: „In monasterio deputetur Episcopus, qui in Ecclesia sua residere contemnit...”

⁵ c. 3, X, III, 4: „Quod si aliter actum fuerit, et qui receperit quod contra sacros canones accepit amittat, et qui dederit largiendi potestae, privetur.”; Bullarium Benedictus XIV, 2 v. Romae 1746—1757, ss. 128—132; A. Reiffenstuel, dz. cyt., s. 21; F. Wernz, dz. cyt., s. 114.

⁶ C. 5 synodu arletańskiego z r. 549 (Mansi, t. 9, s. 129—300): „...ut nullus clericum (...) sine sui concessione pontificis vel promovere, vel sibi (...) quia illicita vagatione discesserant ab honore vel officio suscepta, iuxta arbitrium sui pontificis suspendantur”; c. 7, X, I, 3: „...si praelati eorum post tuam commonitionem id exequi negligenter omiserint, per suspensionem officii et beneficii appellatione remota compellas.”

⁷ c. 11, X, III, 4: „contra eos etiam procedatur, ut ipsos per suspensionis et excommunicationis sententiam ad Tuam oboedientiam non promulgat”; c. 43, C. VII, q. 1: „Eos Sacerdotes, qui ab Ecclesiis ad Ecclesias migrarunt, tamdiu a nostra communione habemus alienos, quamdiu ad eas redierint civitates, in quibus primitus sunt constituti (...)”; c. 23, C. VII, q. 1: „Excommunicentur clerici, qui relicta sua Ecclesia ad eam redire noluerint.”; c. 40, C. VII q. 1: „Qui si ulterius in loco eodem ministrare praesumpserit, se participatione communionis facere noverit esse privatum.”; C. 13 synodu arletańskiego z r. 451 (Mansi, t. 7, s. 880): „...sed omnimodis aut excommunicetur, aut residere cogatur.”

⁸ S. Aichner, dz. cyt., s. 303: s. „...sub poena interdicti ingressus ecclesiae eo ipso incurrenda...”

konywania kościelnych aktów prawnych, pozbawienie wszystkich godności, niezdolność do uzyskania godności kościelnych⁹, utrata urzędu¹⁰ lub beneficjum¹¹ jak też praw związanych z nimi.

Dawne prawo stosowało za tego rodzaju przestępstwo kary odwetowe, które bezpośrednio zmierzają do przywrócenia naruszonego porządku społecznego przez ukaranie, celem zadośćuczynienia za przestępstwo, pośrednio zaś zmierzają do poprawy przestępcy. Są to inaczej kary odwetu za naruszony porządek prawny, a więc: pozbawienie wolności¹², pozbawienie dochodów¹³, zakaz wykonywania kościelnych aktów prawnych, o których mowa w kanonie 2256 n. 2.

Karami odwetowymi, pozbawiającymi dóbr duchowych¹⁴, były: pozbawienie urzędu lub beneficjum, niezdolność do uzyskania urzędów lub beneficjów kościelnych¹⁵, depozycja,¹⁶ interdykt zabraniający wstępu do kościoła na oznaczony czas.¹⁷ Były też stosowane kary poprawcze, czyli cenzury. Dawne prawo cenzurą¹⁸ nazywa ekskomunikę, suspensę i interdykt.

Cenzury pozbawiały dóbr duchowych i były stosowane jedynie wobec przestępcy opornego, który miał w pogardzie zarówno ustawę o obowiązku rezydencji, jak i sankcję karną za jej niezachowanie.

Obok kar ściśle określonych, prawodawca przewidywał także kary nieokre-

⁹ Urbanus VIII, Const. „Sancta Synodus” 12 dec. 1734, Fontes C.I.C. t. 1, s. 408: „...adidit poenam inhabilitatis ad maiores dignitates et ecclesias obtinendas...”; Wernz—Vidal—Aguirre, *Ius canonicum*, t. 2, Romae 1943, n. 601: „Poena spoliū omnium honorum temporalium inflictā clericis (...) extra residentiam...”.

¹⁰ c. 8, X, III, 4: „Privandus et Praelatus vel Clericus non residens...”; c. 24, C. VII, q. 1: „Quod si post evocationem sui Episcopi non obedierit, sed inobediens perseveraverit, omnimodo ab officio suo deponi debere...”.

¹¹ c. 5, X, III, 4: „...liceat eos tibi beneficiis, quae a te habent, spoliare...”; c. 6, X, III, 4: „Qui non residet in beneficio etiam modicae aestimationis illo privatur...”; c. 10, X, III, 4: „De Clericis, qui Ecclesias, vel Praebendas sibi concessas, sine iusta et necessaria causa deserunt (...) respondemus, quod postquam congruo tempore fuerint expectati, nisi redierint, ad illas, possunt eis iuste privari...”.

¹² M. Myrcha, *Nieświadomość bezprawności a wina w karnym ustawodawstwie kanonicznym i polskim*, Polonia Sacra VII, Warszawa 1955, s. 34.

¹³ Pius IV., Const. „De Saluto Gregis” 4 sept. 1560, Fontes C.I.C. t. 1, s. 173: „...fructuum unius anni (...) poenam ipso iure incurrant: Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum — Collectio Lacensis, 7 v., Friburgi Br. 1870—1890, s. 629; D. Bouix, dz. cyt., s. 535: „...poena amissionis fructuum...”.

¹⁴ Innocentius X., Cons. „Cum iuxta” 19 feb. 1646, Fontes C.I.C. t. 1, s. 441: „...se transferent statim et eo ipso absque aliqua Iudicis vel alterius praecedente declaratione omnibus (...) privilegiis immunitatibus, exemptionibus et indultis (...) ac testandi et disponendi”; Benedictus XIV, Bullarium, 2 v. Romae 1746—1757, s. 128—132.

¹⁵ Urbanus VIII, Const. „Sancta Synodus” 12 dec. 1634, Fontes C.I.C. t. 1, s. 408: „Clemens Papa VIII per simile Consistoriale pro observantia residentiae personalis ab eodem Concilio ordinate addidit poenam inhabilitatis ad maiores dignitates at ecclesias obtinendas (...) amissionisque tam fructuum (...) pro tempore quo absentia duraverit, quam facultatem testandi et disponendi de bonis suis (...) necnon privationis a regimine et administratione suarum Ecclesiarum...”.

¹⁶ c. 2, X, III, 4: „In Synodo Anastasius presbyter cardinalis tituli beati Marcelli ab omnibus canonicis est depositus eo quod parochiam suam per annos quinque contra canonem instituta deseruit, et in alienis usque hodie demoratur...”.

¹⁷ J. Sägmüller, *Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Freiburg B., 1909, s. 262: „... und zwar bei Strafe des ipso iure eintretenden Interdiktes ab ingressu ecclesiae...”.

¹⁸ Pius V., Const. „Cupientes” 8 iul. 1568, Fontes C.I.C. t. 1, s. 228: „... sub sententiis et censuris Ecclesiasticis...”.

ślone¹⁹, pozwalając je przełożonemu nakładać zgodnie z ustawami lub zwyczajem obowiązującym w Kościele.

Należy zauważyć, że cenzury były karami „*laetae sententiae*” i „*ferendae sententiae*”. Pierwsze miały określoną sankcję karną, dołączoną do ustawy lub nakazu w ten sposób, że winny zaniedbania rezydencji zaciągał ją „*ipso facto*”, inaczej „*ipso iure*”, tj. przez sam fakt popełnienia przestępstwa. Jeśli chodzi o kary „*ferendae sententiae*”, to były one przez przełożonego lub sędziego wymierzane za tego rodzaju przestępstwo.

Wśród tych kar należy wymienić takie, które stosowano wobec wszystkich winnych zaniedbania rezydencji, niezależnie od ich stopnia godności.²⁰ Do kar tych należały: ekskomunika,²¹ interdykt personalny, zabraniający wejścia do kościoła oraz zakaz wykonywania kościelnych aktów prawnych.

Wśród niezliczonych kar za przestępstwo zaniedbania rezydencji niektóre wysuwają się na pierwsze miejsce ze względu na swoją wielkość jak i na częstotliwość ich stosowania. One też w większej części pociągają za sobą inne kary, jako skutki z konieczności z nich wynikające. Tak więc np. ekskomunikowany lub deponowany był tym samym pozbawiony urzędu i beneficjum kościelnego itp.²²

Pierwsza z kar — to eskomunika, bardzo często stosowana przez przełożonego, a polegająca na wyłączeniu z Kościoła i społeczności wiernych.²³

Inną karą była depozycja, stosowano ją nie tylko w odniesieniu do kapłanów, ale i wobec biskupów, a nawet kardynałów.²⁴

Szczególne miejsce zajmuje kara suspensy za omawiane przestępstwo.²⁵ Naj-

¹⁹ G. Jaffe, Wattenbuch, Regesta, Pontificium Romanorum, Lipsiae 1885, t. 2, n. 11313: „non solum infra verum etiam extra dioecesim non obenta licentia nec petita, evagent, poenam capiunt.”

²⁰ C. J. Hefele, Conciliengeschichte, t. 2, Freiburg, im B. 1856, s. 420: „Er droht demjenigen Kleriken aller Rangstufen, welche nicht zu ihrer alten Kirche zurückkehren wollen, mit Deposition oder Ausschliessung aus der Communio clericalis.”

²¹ C. 13 synodu arletańskiego z r. 451 (Mansi, t. 7, s. 800): „Nullus quisquamque ordinis clericus non diaconus, non presbyter, non episcopus, quacumque occasione faciente propriam relinquat ecclesiam sed omnimodis aut excommunicetur, aut residere cogat.”

²² cc. 6, 8, 10, 17, X, III, 4; J. Sägmüller, dz. cyt., s. 262: „... kann der Bischof Suspension, Excommunication und Privatio Beneficii verhängen.”

²³ c. 23, C. VII, q. 1; C. 16 synodu sardyckiego z r. 347 (Mansi, t. 3, s. 28); C. 90 synodu akwizgrańskiego z r. 816 (Mansi, t. 14, s. 203); F. Massen, Geschichte der Quellen und der Literatur des canonischen Rechts, Gratz 1870, s. 908: „Quicumque (...) discedunt ab ecclesia sua presbyteri vel diaconi nequaquam sunt ab alia ecclesia recipiendi sed eos debere compelli ut ad proprias redeant parochias aut si redire noluerint communiione privari.”

²⁴ c. 24, C. VII, q. 1: „...sed inoboediens perseveraverit, omnimodis ad officio suo deponi debere...”; c. 2, X, III, 4; M. Myrcha, „Prawo Kanoniczne” 2 (1959), nr 3—4, s. 161; M. Myrcha, Depozycja i degradacja. „Prawo Kanoniczne” 2 (1959), nr 3—4, s. 243—350; M. Myrcha, dz. cyt., s. 119; P. Hinschius, dz. cyt., t. 4, ss. 698, 726, 806; F. Kober, Die Deposition und Degradation nach dem Grundsätzen des Kirch. Rechts, Tübingen 1867, s. 105; L. Henry, dz. cyt., s. 45;

²⁵ c. 2, X, III, 4: „Contra eos etiam procedatur ut ipsos per suspensionis et excommunicationis sententiam ad tuam oboedientiam venire compellas...”; Alexander VII, Const. „Quia Ecclesia” 26 iul. 1662, Fontes C.I.C., t. 1, s. 457—8: „... poenam quoque suspensionis (...) ipso facto, et absque alia declaratione incurrenda...”; A. Reiffenstuel, dz. cyt., s. 20: „Clericos non residentes, eosque compellere ad residendum, videlicet per censuras medicinales, suspensionis et excommunicationis, promissa trina monitione infligendas.”

częstszą jednak karą było pozbawienie dochodów²⁶ za czas nieobecności aż do całkowitego pozbawienia beneficjum²⁷ lub urzędu kościelnego.²⁸

Warto zaznaczyć przy omawianiu kar, że przełożony zwykle stopniowo karał sprawcę tego przestępstwa, najpierw przez suspensę, potem ekskomunikę i wreszcie przez pozbawienie beneficjum, zwykle więc wymiar kar zaczynał się od kar duchowych, a kończył się na karach materialnych.

2. EWOLUCJA SANKCJI KARNYCH

Na kształtowanie się sankcji karnych za przestępstwa zaniedbanie rezydencji w dawnym prawie niewątpliwie wielki i zasadniczy wpływ wywarły zarówno konstytucje papieskie i dekrety soborowe, jak i uchwały synodalne. Tutaj należałoby stwierdzić, że w kształtowaniu się kar za zaniedbanie obowiązku rezydencji można by wyodrębnić jakby cztery okresy.

I tak ze względu na zróżnicowanie sankcji karnych pierwszy okres obejmuje czasokres od początku Kościoła do soboru laterańskiego III (1179). Jest to okres najwcześniejszy (Dekret Gracjana). Drugi okres — to początki ujednoczenia sankcji karnych (prawo dekretałowe). Trzeci okres — to ustawodawstwo soboru trydenckiego, na którym nastąpiło ujednoczenie sankcji karnych i to zarówno w stosunku do duchownych różnych stopni i godności, jak i w stosunku do kar. I wreszcie czwarty okres — to epoka Kodeksu Prawa Kanonicznego, który całkowicie przyjął pod tym względem ustawodawstwo soboru trydenckiego.

W okresie pierwszym, już w IV wieku głos w omawianej sprawie zabierają papieże: Kalikst I (217—222), Liberiusz I (352—366), Damazy I (366—384),²⁹ Leon I (440—461),³⁰ Hilary (461—468),³¹ Grzegorz I (590—604),³² Leon IV (847—

²⁶ P. Hinschius, dz. cyt., t. 3, s. 228; P. L. Engel, Collegium universi Iuris Canonici, Salsburgi 1688, s. 48.

²⁷ c. 17, X, III, 4: „... si moniti non redierint, dictis beneficiis spoliare.”; c. 24, X, III, 31: „Inquisitioni tuae taliter respondemus quod et clericus absens per alium vel alius magis pro ipso poterit de beneficio ecclesiastico investiri.”; c. 30, X, III, 5: „Non residens in Ecclesia paroeciali vel non ponens vicarium, quando est annexa beneficio maiori, privatus est ea.”; F. J. Heim, dz. cyt., si 17 § 5; F. Maassen, dz. cyt., s. 908; G. Phillips, Kirchenrechts, ed. 3. Regensburg 1848—1889, s. 159;

²⁸ Pius IV, Const. „In suprema” 25 nov. 1564, Fontes C.I.C. t. 1, s. 195: „... etiam sub privationis eorum a regimine et administratione ecclesiarum suarum.”

²⁹ c. 43, C. VII, q. 1: „Eos Sacerdotes, qui ab Ecclesiis ad Ecclesias migrarunt, tandiu a nostra communione habemus alienos quamdiu ad eas redierint civitates in quibus primitus sunt constituti...”

³⁰ c. 31, C. VII, q. 1: „Si quis Episcopus medioeritate civitatis suae despecta administrationem celebrioris loci ambierit, et ad maiorem plebem se quacumque ratione transtulerit, non solum a cathedra quidem pellatur aliena, sed carebit et propria; ut nec illis praesidet ea, quos per avaritiam concupivit nec illis, quos per superbiam sprevit.”

³¹ c. 30, C. VII, q. 1: „Removendus est Episcopus ab Ecclesia, cui irrepsit, et ad suam cogendus est redire.”

³² c. 40, C. VII, q. 1: „Eum, qui contra iustitiae regulam in archidiaconatum arterius se provechi consensit, ab eiusdem archidiaconatus honore deponimus. Qui, si ultreius in loco eodem ministrare praesumpserit, se participatione communionis facere noverit esse privatum”; P. Hinschius, dz. cyt., t. 3, s. 221: „...insbesondere hat Gregor. I Strenge auf die Beobachtung der Residenzpflicht.”

—855),³³ Zachariasz (741—752),³⁴ Mikołaj (858—867),³⁵ Aleksander III (1159—1181).³⁶ Stosowali oni za przestępstwo zaniedbania rezydencji różne rodzaje sankcji, nie rozróżniając stopnia i godności duchownych, a mianowicie: karę ekskomuniki, depozycji, kary nieokreślone i karę pozbawienia beneficjum, a więc kary zarówno duchowe jak i materialne. Ustawodawstwo soborowe, jak: w Nicei w r. 325³⁷ i w Chalcedonie w r. 451³⁸ stosuje również kary ekskomuniki, depozycji i utraty beneficjum.

Podobne kary jak wyżej przytoczono, zawiera także ustawodawstwo synodów prowincjonalnych w Arles z r. 314,³⁹ Nicei z r. 318,⁴⁰ Antiochii z r. 377,⁴¹ synod agateński z r. 506,⁴² z Walencji z r. 534⁴³ oraz w Orleanie z r. 549⁴⁴ dodając kary suspensy a communione oraz karę infamii.

Nasuwa się wniosek, że w okresie pierwszym zarówno papież, jak i sobory oraz synody posługują się już karami w zwalczaniu przestępstwa zaniedbania rezydencji.

W drugim okresie tacy papież, jak: Aleksander III (1159—1185),⁴⁵ Celestyn

³³ c. 2, X, III, 4: „In Synodo Anasthasius presbyter cardinalis tituli beati Marcelli ab omnibus canonicis depositus eo quod parochiam suam per annos quinque contra canonem instituta deseruit, et in alienis usque hodie demoratur”; M. Myrcha, dz. cyt., 243—350; M. Myrcha, dz. cyt., s. 119; P. Hinschius, dz. cyt., t. 4, ss. 698, 726, 806; F. Kober, Die Residenzpflicht der Kirchen dinner bei Feindlichen Vervolgung und entschieden Krankheiten, Theolog. Quartalschrift 1832/64, s. 105.

³⁴ G. Jaffe, dz. cyt., t. 1, n. 2277; tamże, t. 2, n. 11313; P. Hinschius, dz. cyt., t. 3, s. 222.

³⁵ c. 47, C. VII, q. 1: „In persecutionibus Episcopus Ecclesiam suam non deserat”; L. Thomassinus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina, Lucae 1788, s. 3: „... per absentiam enim Pastorum defluunt et vagantur caeteri Ecclesiae ministri atque ita cessant divina officia.”

³⁶ c. 6, X, III, 4: „Qui non residet in beneficio etiam modicae aestimationis illo privatur.”

³⁷ c. 23, C. VII, q. 1: „Excommunicentur clerici, qui relicta sua Ecclesia ad eam redire noluerint.”

³⁸ C. 20 soboru chalcedońskiego z r. 451 (Mansi, t. 7, s. 366—7): „Si qui autem episcopi post hoc decretum clericum qui ad alium episcopum pertinet susceperint placuit esse excommunicatus eumque qui susceptus est et eum qui susceptus, donec clericus qui migravit in suam ecclesiam redeat.”

³⁹ C. 2 synodu w Arles z r. 314 (Mansi, t. 1, s. 471); F. Lauchert, Die Kanones der wichtigsten Altekirchlichen Concilien, Freiburg 1896, s. 29.

⁴⁰ C. 21 synodu w Nicei z r. 318 (Mansi, t. 2, s. 473); C. J. Hefele, dz. cyt., s. 219: „Clerici qui in civitatibus vel vicis (...) vagantur ab ecclesia sua nulla extante probabili causa cogantur etiam inviti reverti ad ecclesiam suam, quotsi contempserint excommunicantur.”

⁴¹ c. 1, X, III, 4: „Episcopo non liceat sine licentia Papae transire ad alium Episcopatum ipsum acceptando, alias privatur habito et ambitio.”

⁴² c. 29, C. VII, q. 1: „Si quis in clero constitutus ab Ecclesia sua diebus solemnibus defuerit id est: Nativitate Domini, Epiphania, Pascha vel Pentecoste, dum potium saecularibus lucris studet quam servitio Dei parere convenit, ut trino a communione suspendatur (...) similiter Diaconus, vel Presbyter, si per tres hebdomadas ab Ecclesia sua defuerit, huic damnationi succumbat.”

⁴³ C. 5 synodu walenckiego z r. 524 (Mansi, t. 8, s. 622): „... hoc etiam placuit, ut vagus, atque instabilis clericus (...) praeceptis non obedierit, ut in delegata sibi ecclesia officium dependat assiduum, quosque in vitio permanserit, a communione et honore privetur.”

⁴⁴ C. 5 synodu orleańskiego z r. 549 (Mansi, t. 9, s. 129—300): „... ut nullus clericus sine sui concessionem pontificis vel promovere, vel sibi (...) quia illicita vagatione discesserant ab honore vel officio suscepta, iuxta arbitrium sui pontificis suspendantur.”

⁴⁵ c. 4, X, III, 4: „...si praesentati fuerint non debent admitti et admissi si instituti fuerint, licite poterunt amoveri.”

III (1191—1198),⁴⁶ Grzegorz IX (1127—1241),⁴⁷ Aleksander IV (1254—1261)⁴⁸ i Bonifacy VII (1294—1303) stosują karę pozbawienia urzędu, tytułów, beneficjów oraz utratę dochodów, a więc kary materialne i to już bardziej ujednoczone.

To samo można powiedzieć o ustawodawstwie soborowym tego okresu. Mianowicie sobór laterański III (1179)⁴⁹ wprowadza karę utraty beneficjum. Podobnie sobór laterański IV (1215)⁵⁰ oraz sobór sioński II (1274).⁵¹ Zarówno więc uchwały papieży, jak i soborowe z tego okresu świadczą o stabilności sankcji za zaniedbania rezydencji.

Trzeci okres zapoczątkował sobór trydencki (1545—1563),⁵² nastąpiło wówczas wykrystalizowanie się i ujednoczenie sankcji, które obejmują wszystkie stopnie duchownych. Dominują wyłącznie następujące kary: utrata dochodów za czas bezprawnej nieobecności, a w razie oporu ze strony zaniedbującego rezydencję duchownego — utrata urzędu lub beneficjum.

Czwarty okres — otwarty promulgacją Kodeksu Prawa Kanonicznego (1917)⁵³ — jest raczej receptorem w nieskażonej formie sankcji karnych soboru trydenckiego. Można śmiało stwierdzić, że dekrety soboru trydenckiego w sposób zasadniczy unormowały doktrynę o represji penalnej za przestępstwo zaniedbania rezydencji.

Jeśli chodzi o linię rozwojową sankcji karnej, przebiegała ona następująco:

a) proces sankcji karnych przebiegał raczej od kar duchowych do materialnych. Nieraz działo się to równolegle: sprawcę przestępstwa zaniedbania rezydencji dosięgały obie kary, tj. cenzura, np. ekskomunika lub suspensa, lub kara odwetowa: utrata dochodów aż do utraty beneficjum;

b) prawodawca jednak zawsze starał się stosować kary łagodniejsze, by następnie w razie oporu przejść do sankcji ostrzejszych;

c) miało to miejsce niezależnie od stopnia czy godności duchownego.⁵⁴

Proces sankcji inaczej przebiegał odnośnie do biskupów zaniedbujących rezydencję, inaczej wobec kanoników czy wreszcie innych beneficjatorów. Przyczyn takiego stanu rzeczy (łagodzenia lub zaostrzenia) możemy się dopatrzeć już to w okolicznościach zarówno prywatnych, takich jak: choroba, niedołęstwo starcze, epidemia, wojny, jak i publicznych, gdy chodziło o obronę interesu publicznego.

⁴⁶ c. 8, X, III, 4: „Privandus est Praelatus vel Clericus non residens, qui citatus non revertitur in termino sibi praefixo, nisi habeat iustum impedimentum.”

⁴⁷ c. 17, X, III, 4: „Clericos in Ecclesiis tuae iurisdictionis beneficis, quas residentiam exigunt, assecutos, si ad alterius dioecesi absque licentia tua morandi causa transierit, liceat tibi, si moniti non redierint, dictis beneficiis (...) spoliare.”

⁴⁸ A. Potthast, *Regesta Pontificum Romanorum*, Berolini 1875, t. 2, n. 15712: „...alioquin eos ad id per censura ecclesiastica cogeant.”

⁴⁹ c. 3, X, III, 4: „Uni plures dignitates vel Ecclesiae conferri non debent, et Ecclesia est conferenda illi, qui residere et regnare valeat per se ipsum: alias perdit Ecclesiam, et donans conferenti potestate privatur.”

⁵⁰ c. 30, X, III, 5: „Qui vero paroecialem habet Ecclesiam, non per Vicarium, sed per se ipsum illi deserviat in ordine, quem ipsum Ecclesiae cura requirit (...) non residens in Ecclesia parochiali (...) privatus est ea (...) Qui (...) habet ecclesiam non per vicarium (...) deserviat.”

⁵¹ C. J. Hefele, dz. cyt., t. 4, ss. 54, 149;

⁵² Conc. Trident., ses. 4, c. 1, 2 de ref.; Conc. Trident., ses. XX, c. 3 de ref.; Conc. Trident., ses. XXI, c. 3 de ref.; Conc. Trident., ses. XXIII, c. 1 de ref.; Conc. Trident., ses. XXIV, c. 12 de ref.

⁵³ Kan. 2381; 188 n. 8;

⁵⁴ C. J. Hefele, dz. cyt., s. 420: „Er droht demienigen Klerikern aller Rangstufen, welche nicht zu ihrer alten Kirche zurückkehren wollen, mit Deposition oder Ausschliessung aus des Communio clericalis.”

stanawia w stosunku do zaniedbujących rezydencję, że dosięga ich kara „*latae sententiae*” — „*esse excommunicatos*”. Nie mówi, że zaniedbujący rezydencję będą w przyszłości ekskomunikowani, „*excommunicandos in futuro*”, lecz że są ekskomunikowani (*esse excommunicatos*) i to tym samym (*eo ipso*), kiedy osmiela się wystąpić przeciwko postanowieniom soboru w tej materii, czyli ściągną na siebie ekskomunikę mocą samego prawa bez żadnej interwencji sądu kościelnego. Wówczas znajdują się poza współuczestnictwem wiernych w Kościele z chwilą popełnienia przestępstwa. Ma tu więc zastosowanie kara „*latae sententiae*”.⁶⁰

Zasadniczo IV wiek możemy przyjąć za czas, w którym pojawiły się kary „*latae sententiae*” w ustawodawstwie kanonicznym za tego rodzaju przestępstwa. W następnych wiekach wzrastać będzie liczba kar „*latae sententiae*” w Kościele za łamanie tej dyscypliny.

Poza tym, dowodem na to są liczne zarządzenia synodów, zwłaszcza Kościoła Zachodniego, w których to postanowieniach znajdziemy szereg przepisów, w wyraźny sposób mówiących o karach „*latae sententiae*”, a także wzmianki o tych ostatnich u licznych kanonistów.⁶¹

Należy zaznaczyć, że w XII i XIII wieku Stolica Apostolska rozpoczyna reformy życia obyczajowego i dyscyplinarnego. Odbywają się w tym czasie słynne cztery sobory laterańskie: pierwszy w r. 1123, drugi w r. 1139, trzeci w r. 1179, czwarty w r. 1215, na których to soborach wydano liczne ustawy, zaopatrzone sankcją karną „*latae sententiae*”.⁶²

W tym czasie pojawiają się liczne dekrety wydane przez papieży dla całego Kościoła,⁶³ jak i dość liczne odpowiedzi i decyzje w sprawie rezydencji, właśnie zaopatrzone sankcją karną „*latae sententiae*”.⁶⁴

Oddźwięk tych aktów prawnych znalazł swoje miejsce w autentycznej kolekcji ustaw kościelnych Grzegorza IX, obowiązujących w całym Kościele.⁶⁵ Sobór trydencki zaś w odniesieniu do przestępstwa zaniedbania rezydencji również przewiduje kary „*latae sententiae*”.⁶⁶ Zasadniczo jednak najwięcej kar za tego rodzaju przestępstwo widzi prawodawca jako kary „*ferendae sententiae*”.

placuit esse *excommunicatos*, eumque qui susceptus est et eum qui suscepit, donec clericus qui migravit in suam ecclesiam redeat.”

⁶⁰ c. 23, C. VII, q. 1: „*Excommunicentur clerici, qui relicta sua ecclesia ad eam redire noluerint.*”; M. Myrcha, dz. cyt., s. 163; P. Hinschius, dz. cyt., t. 3, s. 221;

⁶¹ F. Maassen, dz. cyt., s. 908; F. Kober, *Der Kirchenbann*, Tübingen 1863, s. 57—59;

⁶² *Benedictus XIV*, *De synodo dioeclesana*, dz. cyt., s. 6; P. Hinschius, dz. cyt., t. 4, s. 223; 761;

⁶³ I. Chelodi, *Jus canonicum de delictis et poenis et de iudicis criminalibus* ed. 5. Vicenza 1943, s. 296.

⁶⁴ F. Wernz, dz. cyt., t. 6, 737;

⁶⁵ c. 4, X, III, 4;

⁶⁶ *Conc. Trident.*, ses. VI, c. 1 de ref.: „*Crescente vero contumacia, ut severiori sacrorum sanonum censurae subiciatur, metropolitanus, suffraganeos, episcopos absentis, metropolitanum vero absentem suffraganeos episcopus antiqior residens, sub poena interdicti ingressus, Ecclesiae eo ipso incurrenda infra tres menses.*”; *Acta et decreta sacrorum conciliorum, recentiorum — Collectio Lacensis*, 7. v., Friburgi Br. 1870—1890, t. 1, s. 46; G. Phillips, dz. cyt., s. 159; E. Rittner, *Prawo kościelne katolickie*, Lwów 1907, s. 371; J. Sägmüller, dz. cyt., s. 262: „... und zwar bei Strafe des *ipso iure* einteretenden Interdiktes ab ingressu Ecclesiae dem Papste angezeigt werden.”; *Const.* „*De Salute Gregis*”, sept. 1560 — *Fontes C.I.C.*, t. 1, s. 173—4: „... sub poena interdicti ingressus Ecclesiae *ipso iure* incurrenda.”; *Benedictus XIV*, *Bullarium*, dz. cyt., s. 132; P. Hinschius, dz. cyt.,

2. KARY FERENDAE SENTENTIAE

W dawnym prawie wymiar kar „ferendae sententiae” miał miejsce w wypadku stwierdzenia winy u sprawcy i uporu z jego strony.⁶⁷ Poza tym przełożony brał pod uwagę kwestię, w jaki sposób przestępstwo zostało popełnione: czy sprawca zaniedbania rezydencji nie działał pod wpływem przymusu, wyższej konieczności lub czy nie było przyczyny usprawiedliwiającej.⁶⁸ Oprócz tego przełożony uwzględniał stanowisko przestępcy. Nakaz uwzględnienia stanowiska przestępcy jest wynikiem liczenia się ustawodawstwa kościelnego z istniejącymi między ludźmi faktycznymi różnicami, im kto wyżej stał na drabinie hierarchii kościelnej, tym bardziej podlegał ostrzejszej sankcji karnej. Łączyło się to z większą i dokładniejszą znajomością nauki i ustaw kościelnych ze strony tych, którzy piastują wyższe stanowiska.

Należy stwierdzić, że sposób nakładania kary ferendae sententiae za zaniedbanie rezydencji był następujący: z powodu dłuższej nieobecności (ponad 6 miesięcy) przełożony pozbawiał duchownego karą „ferendae sententiae” beneficjum i to w sposób bezwzględny, jak wynika z Konstytucji Aleksandra III (1159—1181), wydanej na soborze laterańskim III (1179).⁶⁹ Tę samą karę — „ferendae sententiae” — nałożył również papież Celestyn III (1191—1198), lecz w zlagodzonej formie, przepisywał ją bowiem względem tych duchownych, którzy i po wezwaniu nadal zaniedbywali rezydencję.⁷⁰

Powyższy przepis sprecyzował papież Innocenty III (1198—1216) orzekając, że pozbawienie beneficjum miało nastąpić dopiero wtedy, gdy beneficjant nie wrócił w oznaczonym czasie⁷¹ i po uprzednim wezwaniu.⁷²

Aby kara mogła być nałożona, musiało ją poprzedzać osobiste wezwanie beneficjanta do rezydencji.⁷³ W tym wypadku nie wystarczyło tylko wezwanie edyktałne. Jeśli miejsce pobytu beneficjanta było nie znane lub położone tak daleko, że on nie mógł być wezwany osobiście, należało go wezwać trzykrotnie edyktem publicznym, umieszczonym w kościele opuszczonego beneficjum. Jeśli beneficjant nie wrócił w pierwszym wypadku w czasie wyznaczonym przez przełożonego albo w drugim wypadku w ciągu sześciu miesięcy od ostatniego wezwania edyktałnego, można go było natychmiast pozbawić beneficjum (kara „ferendae sententiae”).⁷⁴

t. 3, s. 228: „Wen dagegen die unberechtigte Abwesenheit sechs Monate hinter einander gedauert hat, so verfällt er (...) ipso iure in eine Geldstrafe in Höhe des vierten Theiles des Jahressertrages seines Bisthums...”; J. Laurentius, *Institutiones iuris ecclesiastici*, Friburgi B., 1913, s. 259; L. Pichler, *Jus canonicum*, Pisuari 1758, s. 261; L. Ferraris, dz. cyt., s. 1353—4; M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. 26, Warszawa 1899, s. 377—8; D. Bouix, dz. cyt., s. 566;

⁶⁷ S. Aichner, dz. cyt., s. 303: „...quem incurrunt (...) quamdiu illegitimae absunt ...”; G. Phillips, dz. cyt., s. 83: „...ut non residens a die absentiae illegitimae fructus benefici non amplius faceret suos, per se patet.”

⁶⁸ Conc. Trident., ses. XXIII, c. 1 de ref.;

⁶⁹ c. 3, X, III, 4;

⁷⁰ c. 8, X, III, 4; c. 17, X, III, 4; D. Bouix, dz. cyt., s. 564;

⁷¹ c. 10, X, III, 4;

⁷² c. 9, X, III, 4; c. 11, X, III, 4;

⁷³ A. Reiffenstuel, dz. cyt., s. 20: „Beneficiarii debito modo non residentes imprimis per Superiorem sunt citandi seu monendi ut resideant.”

⁷⁴ Tamże, dz. cyt., s. 20: „...debet publicari edictum trinae citationis. Post ultimam vero citationem debet expectari per sex menses antequam deveniatur ad privatationem si vero Beneficiarius post lapsum sex mensium ab ultima citatione edictali non redierit neque residere curaverit, tunc iuxta Canonicas sanctiones merito debet Beneficio privari atque istud alteri conferre.”

Powód różnego postępowania w obydwu wypadkach był ten, że w pierwszym wiadomo na pewno o uporze beneficjanta, a w drugim może zachodzić okoliczność łagodząca, ta mianowicie, że nie jest pewne, czy wezwanie doszło do wiadomości zaniedbującego rezydencję.

Należy stwierdzić, że karę ferendae sententiae w dawnym prawie wymiarzano tylko wyrokiem sądowym, o czym mówi dekret „Maxima cura” z dnia 20 sierpnia 1910 r., po zupełnym upewnieniu się, że duchowny nie posiada już żadnego usprawiedliwienia. Trzy wspomniane edykty miały być ogłaszane kolejno co dziesięć dni.⁷⁵

Nie wystarczył jednak edykt peremptoryjny. Jeśli zwierzchnik kościelny chciał zastosować karę pozbawienia beneficjum, obowiązany był do zachowania powyższego przepisane prawem powszechnym porządku postępowania. Mógł on jednak zmusić beneficjanta do rezydencji za pomocą kar z zastosowaniem wymaganych upomnień.⁷⁶

Na specjalną uwagę zasługuje Konstytucja IV soboru laterańskiego z roku 1215, na którym postanowiono, że proboszczów zaniedbujących rezydencję formalną, lecz korzystających z zastępstw wikarych, również należy pozbawić parafii.⁷⁷ Kanoniści wprowadzili tutaj rozróżnienie na zaniedbujących rezydencję, lecz obecnych w danej okolicy, i zaniedbujących tę dyscyplinę, lecz przebywających poza swoim tytułem. Według nich pierwsi mieli być pozbawieni beneficjum bez żadnego upomnienia z mocy samego prawa, drugich zaś należało przedtem napomnieć z tego względu, że nieobecność ich mogła być wywołana słuszną przyczyną. Jeśli zaś przyczynę taką udowodnili przed biskupem, nie mógł on ich pozbawić beneficjum.⁷⁸

ZAKOŃCZENIE

Sumując nasze dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że surowe sankcje karne stosowane za przestępstwo nierezydencji dowodzą, że problem karności w Kościele jest nie tylko bardzo ważny, ale i zawsze aktualny.

Porównując sankcje karne rozpatrywanego okresu ustawodawczego tzw. prawa przedkodeksowego, łatwo można zauważyć, że były one nie zawsze jednakowe w swej surowości. Ta ewolucja i zróżnicowanie kar, to stopniowanie ich surowości dowodzi, że zło, któremu one miały zapobiec, raz było silniejsze, innym razem trochę słabiej, ale istniało zawsze.

⁷⁵ Const. „Maxima Cura”, 20 Aug. 1910, Fontes C.I.C., t. 3, s. 10 § 4;

⁷⁶ Const. „Sancta Synodus”, 12 dec. 1634, Fontes C.I.C., s. 408;

⁷⁷ c. 30, X, III, 5;

⁷⁸ I. Henry, dz. cyt., s. 153—6;